

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.5>

GDZIE ZACZYNA SIĘ LITERATURA ZAGRANICZNA

Oleksandr Glotov

*doktor nauk filologicznych, profesor,
profesor Katedry Języków Obcych i Metodyki Ich Badania
Krzemieńskiej Obwodowej Akademii Humanistyczno-Pedagogicznej imienia Tarasa Szewczenki
(Krzemień, obwód tarnopolski, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-1394-2817
e-mail: algall@ukr.net*

Adnotacja. Analiza naukowego i metodycznego podejścia do tworzenia korpusu tekstów literatury zagranicznej w programie nauczania dla starszych klas szkoły średniej Ukrainy wykazała przewagę tradycyjnych metod wyboru dzieł literackich. Większość tekstów nawiązuje do kultury europocentrycznej: francuskiej, niemieckiej, angielskiej, rosyjskiej. Są jednak autorzy, których trudno przypisać do jakiegokolwiek literatury narodowej, jeśli wynikają z ogólnie przyjętych kryteriów: języka, narodowości, państwa. Ponieważ historia kultury Ukrainy jest spleciona z historią wielu innych narodów europejskich, proponuję, aby tacy autorzy stworzyli osobną kategorię historyczno-literacką – „Literatura Narodów Ukrainy”.

Słowa kluczowe: historia literatury, nauczanie literatury, literatura zagraniczna.

WHERE FOREIGN LITERATURE BEGINS

Oleksandr Glotov

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages and Learning Methods
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy
(Kremenets, Ternopil region, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-1394-2817
e-mail: algall@ukr.net*

Abstract. The analysis of the scientific and methodological approach to the foreign literature texts corpus formation in the curriculum for the upper grades of secondary schools in Ukraine has shown the prevalence of traditional methods of literary works selection. Most of the texts belong to the Eurocentric culture: French, German, English, Russian. At the same time, there are authors who can hardly be attributed to any national literature if we proceed from generally accepted criteria: language, nationality, state. Since the history of Ukrainian culture is intertwined with the history of many other European peoples, I suggest creating a special historical and literary category for such authors – “Literature of the peoples of Ukraine”.

Key words: history of literature, teaching literature, foreign literature.

ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Олександр Глотов

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та методик їх вивчення
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
(Кременець, Тернопільська область, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-1394-2817
e-mail: algall@ukr.net*

Анотація. Аналіз науково-методичного підходу до формування корпусу текстів зарубіжної літератури в навчальній програмі для старших класів середньої школи України засвідчив переважання традиційних методів відбору літературних творів. Більша частина текстів належить до європоцентричної культури: французької, німецької, англійської, російської. Водночас є автори, яких важко віднести до якоїсь національної літератури, якщо виходити із загальноприйнятих критеріїв, як-от: мова, національність, держава. Оскільки історія культури України сплетена з історією багатьох інших європейських народів, пропоную для таких авторів створити окрему історико-літературну категорію – «Література народів України».

Ключові слова: історія літератури, викладання літератури, зарубіжна література.

За досить тривалий період викладацької роботи мені, як, зрештою, гадаю, і будь-кому на моєму місці, доводилося стикатися з різними проявами когнітивної діяльності, зокрема – досить кумедними. Перші тридцять років відносив ці казуси до специфіки студентської психології, мовляв, «від сесії до сесії живуть студенти весело», і нічого із цим зробити не вдасться. Та останнє десятиліття категорично перестало бути млюсним. Усе частіш згадувалася сентенція нашого старшини роти з далеких 70-х: «Солдат пішов дрібний, ненажерливий та ледачий».

Апофеозом цієї тенденції став для мене буденний випадок із практики вишу. Адміністрація якось вирішила модернізувати навчальний процес і із цією метою включила важелі інтерактивності: провела серед студентів опитування на тему, що ми такого придумали доброго і що із цього доброго ви, викладачі, спромоглися зробити погано. Зрозуміло, у студентів виникла низка претензій, які адміністрація порекомендувала у стислий термін задовільнити. Маючи це на увазі, приходжу до студентів філологічної спеціальності, які вивчають іноземну мову, і запитую: чого ж вам треба? А от, кажуть студенти-філологи, завдання важкі даєте, не до снаги одному! А приклад до студії, не здаюся я. І студенти, не моргнувши оком, тягнуть до студії приклад: «Утворити від дієслова, скажімо – «думати», форму третьої особи минулого часу множини». Трохи знітився та продовжую оптимістично дивитися на світ: «І що саме в цьому завданні незрозумілого?». «А от після слова «утворити» – усе незрозуміло!» No comments, тому що, сподіваюся, sapient – sat.

І я второпав, що між четвертим класом середньої школи та другим курсом вишу в нинішнього покоління студентів утворилася «мертва зона», заповнена, вочевидь, важливими та потрібними процесами: соціалізацією, становленням особистості підлітка, формуванням комплексу цінностей тощо. Крім здобування освіти. А вона в пострадянських державах (принаймні – у Росії, Україні, Білорусі та Казахстані) перестала бути життєво необхідною. Тому що у згаданих країнах для отримання документа про середню освіту та подальшого вступу до закладу вищої освіти школяреві досить скласти тести державної підсумкової атестації (у різних країнах вони називаються по-різному). Але аж ніяк не знати предмет. Це, як виявилось, принципово різні речі.

Не буду тут наводити страждання російських столичних філологів із провідних університетів, що про всяк випадок проводили для студентів-першокурсників, які щойно блискуче склали єдиний державний екзамен (далі – ЄДЕ), диктант на знання російської мови. Результати заслуговують на окрему гумористичну книгу.

Не буду також надто розводити про той шок, який відчувають останні роки українські викладачі математики з огляду на мізерні результати складання зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) із цього предмета.

Однак перше місце в цьому змаганні «Похвала глупоті», як називав такі чемпіонати професор богослів'я Леді Маргарет Кембриджського університету Герхард Герхардс, у світському житті більш відомий як Еразм Роттердамський, посіла, звичайно ж, історія з китайським академіком. Якщо зробити запит у російськомовному інтернеті, хто такий китайський професор і що він сказав про ЄДЕ, то ми одержимо 97 000 посилань на різні засоби масової комунікації, зокрема й підручник для іноземців про російські засоби масової інформації (далі – ЗМІ).

І якби не надмірна детальність у назві навчального закладу, з якого ніби приїхав професор, то в мене не виникло б навіть підозри щодо достовірності замітки в інтернет-виданні. Але роки життя у Світовому павутинні привчили мене до інстинктивного факт-чекінгу. Але ж яким переконливим був цей квазідоповідач на нібито конференції в Московському державному технічному університеті імені М.Е. Баумана, які цифри і відсотки ніби наводив у розповіді про те, що країни, «у яких було запроваджено тестову оцінку знань учнів», просто таки обвалили рівень якості освіти випускників шкіл. І в читачів цього тексту, особливо – працівників вищої школи, навіть сумнівів не закралося щодо правоти та своєчасності доповіді академіка. Як казав із подібного приводу Джордано Бруно: “Se non è vero, è ben trovato” («Якщо це й неправда, то це добре придумано»).

Причиною зросту від'ємного вектора тестової системи є те, що для досить успішного розв'язання тесту можна не знати предмета від слова взагалі, досить вгадати або здогадатися, обравши правильну версію відповіді на поставлене питання. Для наочності я завжди наводжу приклад того, як можна здобути ілюзію знання, не маючи цього знання. В аудиторії, яка апріорі не знає польської мови, я пропоную відповісти на питання, як буде польською «зубний лікар». У російськомовному або й навіть україномовному середовищі зазвичай відповідь на це питання не є очевидною. Та коли я пропоную на вибір перелік слів “ateista”, “artysta”, “dentysta” чи “turgysta”, аудиторія радісно впізнає шукане слово – і в результаті переповнюється гордістю від того, що вона, виявляється, знає польську мову. Як кажуть у старому анекдоті: «от так і комарик». Бо цим і вичерпується пізнавальний потенціал методики вивчення чого б не було за допомогою тестів.

У будь-якому разі антикорупційні плюси системи незалежного тестування, які й були ідеологічною базою впровадження її у практику, із часом все більш віддають свої позиції антикогнітивним мінусам її. Людина – то така капосна худоба, яка в масі своїй не буде під страхом смертної кари робити те, що вона робити не зобов'язана. Це один із її основних інстинктів.

Звісно, немає такої чітко визначеної суми якихось знань, наявність якої робить людину освіченою. От, наприклад, маса успішних письменників різних часів і народів слабо володіли орфографією власної мови. І відсутність в активній пам'яті математичної формули $a^2 - b^2$ ще не дискваліфікує громадянина як соціальну особистість. А понад те володіння лінгвістичною термінологією – ще не привід для роздування щік. Ну не

існує такого предмета у шкільній специфікації, який би саме формував менталітет сучасного homo sapiens. Та головне, щоби про цю максимум не дізналися шкільні вчителі-предметники, кожен із яких переконаний, що без їхньої ботаніки чи тригонометрії цивілізація на Землі припинила б своє існування.

Звичайно, більшість шкільних дисциплін мають безпосередній стосунок до наук, ім'я яких носять: хімія, фізика, астрономія, біологія... І вивчення цих предметів долучає учнів до логіки та сутності саме цих наук, структурує свідомість реципієнтів специфічним чином.

Крім одного предмета. Тому що немає такої науки – література. А уроки – є. Але на цих уроках не вивчають теорії літератури, а також не вивчають історії літератури. І жодної з допоміжних літературознавчих дисциплін також немає у переліку навчального плану. І якщо хтось подумає, що на цих уроках вчать створювати літературні тексти, то він буде розчарований. Аж ніяк. На уроках літератури просто читають тексти літературних творів і обговорюють їх із погляду психології та моралі. Це називають – аналіз літературного тексту.

Із цього можна зробити висновок про те, що уроки літератури покликані формувати світогляд та норми поведінки, притаманні тому суспільству, яке описане в цих літературних творах. І значить – найголовніше: вибрати саме ті творіння майстрів слова, які безпомилково й однозначно сформулюють універсальну моральну особистість. З них і буде складатися соціум, створюваний зусиллями спершу письменників, а потім – учителів літератури.

Бо якщо припустити, що таке завдання все ж НЕ стоїть перед шкільним учителем літератури, то його існування втрачає сенс. Оскільки залишається тоді тільки ота естетична освіта. Та навички одержання насолоди від витонченої фрази та вишуканої метафори, тріпотіння душевних фібр від алітерації або асонансу – усе це, по-перше, залежить від вродженої схильності особистості до такого сприйняття, так само, як наявність або відсутність музичного слуху, і навчити цього просто неможливо. А по-друге, система шкільного навчання з його планами й оцінками аж ніяк не сприяє гармонійному співіснуванню творчого задуму письменника та співтворчості читача, яке існує в уяві суто теоретиків естетики як науки.

І методологічне обґрунтування в укладачів шкільних програм із літератури будь-якої геополітичної структури завжди є. Досить згадати соціалістичну ідеологію, яка точилася з усіх шпарин літературних текстів, що впроваджувалися до свідомості дітей та юнацтва, готових стати новою історичною спільнотою – радянським народом. Зрештою, керівництво СРСР у цьому сенсі не було якимось винятком, можновладці в усі часи та в усіх народів дуже пильно стежили за ідеологічною доброзвичайністю митців слова. Тому римський імператор відправляє легковажного поета, що написав у своїй книжці не ті слова, які від нього очікували, у заслання з тією ж легкістю, як це робить тисячоліття по тому в подібній ситуації російська імператриця. А видавці, що пильнують пуританську моральність та додержуються норм моральної цензури, усією Америкою, що славиться свободою слова, ганяють автора «Лоліти» як шолудивого пса.

З вітчизняним іконостасом, тобто – з переліком творів конкретної національної літератури, що має осісти у свідомості молодого покоління, більш-менш усе ясно. Ті, хто пережив радянську та пострадянську епохи, мали щастя спостерігати як коливання лінії партії, відображені в черговій звітній доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС, так і могутній ураган декомунізації, починаючи з перебудовних років, коли забутих та заборонених авторів публікували не меншими накладками, аніж свого часу «Малу землю» товариша Л.І. Брежнєва, і вчителі за «Майстра та Маргариту» так само хвацько ставили двійки, як раніше за Гімн Радянського Союзу.

Зміна декорацій відбулася дуже швидко в російських, українських і решті пострадянських шкільних програмах, як, зрештою, й у програмах польських, чеських та інших постсоціалістичних систем. Держави, які не пережили настільки радикальних соціальних змін, звісно, більш консервативні, і новації у шкільних програмах у них залежать хіба що від світового гламуру, від чергового Вінні-Пуха та Гаррі Поттера.

Та дещо інший вигляд має ситуація з так званою зарубіжною літературою. І тут потрібне певне методологічне пояснення, яке викликане неоднозначністю розуміння самого феномену – «зарубіжна література».

Проблемність виникає, по-перше, під час дефініції, ЩО таке зарубіжна література, а по друге – під час визначення того, що САМЕ треба вивчати.

Спочатку згадаємо, що шкільний предмет «зарубіжна література» на весь хрещений світ існує тільки в одній, наскільки мені відомо, державі – Україні. На всьому іншому едукативному просторі, від Жешува до Рейк'явіка в Європі та від штату Мен до штату Аляска на американському континенті, не кажучи вже про пострадянські держави, існує предмет у кращому разі «література» (тому що поляки, наприклад, узагалі вивчають «język polski», у рамках якого є і власне język, і польська література, і література світова). Зрештою, й українські зарубіжники порвали останні вишиванки на барикадах, обстоюючи суверенність свого предмета, який виник на уламках радянської влади.

Найбільш логічне та найпростіше визначення зарубіжної літератури – уся, крім національної. Тому в кожному соціумі є свій кадастр оброблених земель, англійська література, сама собою зарубіжна для російських школярів, такою не є для школярів англійських. Тут інша проблема: чи є вона зарубіжною для школярів американських? Не кажучи вже про австралійських, канадських, новозеландських та інших підданих британської корони. Та сама історія із бразильськими школярами: чи є для них фактами вітчизняної літератури португальські класики Л. де Камоєнс і Ж. Саррамагу, чи їм досить бразильця Жоржи Амаду? А є ж ще й бельгійський франкомовний письменник Шарль де Костер, який для бельгійських, але вже німецько-, фламандсько- та валлонськомовних школярів вітчизняним автором навряд чи є. У них – свій іконостас.

Тобто література вітчизняна – не завжди те саме для громадян навіть однієї держави. Особливо це видно в поліетнічних і федеративних геополітичних устроях. Для ульяновського, скажімо, школяра «наше все» – це О.С. Пушкін, а для сусіднього казанського – уже Габдулла Тукай.

Коли ж мова заходить про власне зарубіжний комплект, гідний прихильної уваги того чи іншого національного читача, то всі спроби прийти до спільного знаменника досі зазнавали краху.

Переїдімо до конкретного приводу нашої розмови. Так от, у процесі аналізу художніх цінностей, що претендують на універсальність та загальнолюдський сенс, я звернувся, крім усього іншого, до програми із зарубіжної літератури для старших класів (9–11) середньої школи України (Освітні програми). Нагадаю: в Україні це – окремий (поки що) предмет.

Виявилось, що в найбільш поширеній версії програми із цього предмета точиться запекла боротьба за першість. Зокрема, до четвірки лідерів пелотону входять десять франкомовних авторів (Франція, Бельгія), одинадцять авторів, які писали німецькою мовою (Німеччина, Австрія, Швейцарія), дванадцять англійських письменників (Англія, США) та дванадцять російськомовних майстрів слова. Тобто золотої медалі не випало нікому.

Але серед авторів, нагадаю, в українській програмі із зарубіжної літератури значиться письменник, який народився у старовинному українському місті Переяславі, що донедавна називалося Переяславом-Хмельницьким. Правда, тоді, у 1859 р., це була Російська імперія. У віці 46 років, рятуючись від туберкульозу та старовинної слов'янської забави – єврейських погромів, наш автор виїхав до Німеччини, де його розуміли всі, але звідки з початком світової війни як російський підданий він був інтернований, опинився у США, де й помер. Зрештою, І.С. Тургенєв, О.І. Герцен, А.П. Чехов, М.В. Гоголь – усі вони роками жили в різних закордоннях, що аж ніяк не перешкоджало їхньому побутуванню в читацькій свідомості як російських письменників.

У чому ж відмінність Соломона Наумовича Рабиновича від цих письменників, що він не потрапив до переліку російських авторів? Можливо, єврейське походження? Так у російській літературі ХХ століття таким походженням може похвалитися якщо не половина, то дуже значна частина літераторів. Це я як автор бібліографічного довідника з російської літератури ХХ століття (Глотов, 2011) підтверджую.

Щоправда, на відміну від більшості єврейських за походженням авторів він не став переховуватися за російським псевдонімом. Він сховався за псевдонімом єврейським. Більш єврейський псевдонім важко собі уявити: Шолом Алейхем.

Звичайно, він писав мовою ідиш. У часи Шолом Алейхема цією мовою розмовляли (і читали) одинадцять мільйонів євреїв у всьому світі. Але якщо хтось на хвилинку подумає, що євреї світу говорять тільки на ідиш, то от вам раз. Це всі давні євреї говорили на івриті, а сучасні ізраїльтяни мають надію, що вони на ньому говорять. Після галуту з Ерец-Ізраїль євреї заговорили величезною кількістю різноманітних мов – і всі вони єврейські. Й ідиш має стільки ж спільного з івритом, скільки російська із санскритом.

Але на цей момент єдине місце на планеті Земля, де ідиш є офіційною мовою, це Єврейська автономна область зі столицею Біробіджан, що входить до складу Далекосхідного федерального округу Російської Федерації. З населенням 158 тисяч чоловік. Що характерно, це регіон із рекордною для Росії часткою етнічних росіян. Їх тут 93 відсотки. А власне євреїв – 1 628 осіб, тобто – 1 відсоток людей, які чомусь називають себе євреями.

І тепер скажіть: де живе читач Шолом Алейхема мовою оригіналу? Де-юре – в Росії, де-факто – Шолом Алейхема у всьому світі, починаючи з Росії й України, читають у перекладі.

Будьмо відверті: та ніколи в житті Шолом Алейхем не потрапив би у списки шкільних хрестоматій. Хто-небудь читає Менделє Мойхер-Сфоріма? А Іцхока-Лейбуша Переца? Але ж ці автори були на голову крутішими за Рабиновича, вони були засновниками літератури на ідиш.

Та річ у тому, що помер Шолом Алейхем 13 травня 1916 р. в невеличкому містечку на східному узбережжі північноамериканського континенту – Нью-Йорку.

І 50 років по тому американський єврей Джозеф Стайн, який перейнявся гіркою долею одновірця, прочитав його оповідання про Тев'є-молочаря та написав на їх ґрунті лібрето для мюзиклу, названого пізніше «Скрипаль на даху». А потім – сценарій однойменного фільму, що здобув три «Оскари» та «Золотого глобуса». А ще один американський єврей Шелдон Майєр Хардник написав тексти до пісень мюзиклу «Fiddler on the Roof».

Після чого «Тев'є-молочаря» уже як світову класику зіграли і Михайло Ульянов, і Богдан Ступка, а заспівали й зіграли «Скрипаль на даху» і «Віртуози Москви», і Олена Камбурова, і Національний театр оперети України.

Шолому Нохумовичу й не снилася така світова слава. Він просто не міг не потрапити у список для шкільних хрестоматій.

І от тепер повернімося до кодифікації Шолом Алейхема як представника певної національної літератури. Проблема, якщо скоротити всі вступні мудрування, полягає в тому, що не визначені критерії, за якими того чи іншого письменника можна виразно віднести до конкретної національної літератури. Природно, якщо етнічно російський літератор народився й живе в Росії та пише російською мовою, то сумнівів практично нема: це російський письменник.

Але таких випадків у світовій літературі за великим рахунком – одиниці. Тому що американські, новозеландські, австралійські, канадські, південноафриканські письменники пишуть переважно англійською, але

аж ніяк не американською, новозеландською, австралійською, канадською чи, збави Боже, – південноафриканською (хоча така – африкаанс, або бурська мова, також є). Маса народу говорить і пише іспанською, не будучи іспанцями. І це перший аспект проблеми.

Є країни багатомовні. І це другий аспект. «Під швейцарською літературою розуміють німецько- і франкомовні літературні твори, однак через складну мовну ситуацію на території Швейцарії до поняття «швейцарська література» може бути включена також література італійською та романською мовами» (Література Швейцарії). «Бельгійська література – література Бельгії, головним чином франкомовна та фламандська» (Бельгійська література).

Є країни, які певний період часу не мали своєї державності. І це третій аспект. Юліуш Словацький як народився у Російській імперії, так і помер у Парижі, увесь цей час будучи письменником держави, що не існувала. Те саме з Адамом Міцкевичем, з тією тільки різницею, що останній помер у Стамбулі. А Зигмунт Красинський, третій із грона великих бардів, з Парижу, можна сказати, й не виходив. Та всі вони – класики польської літератури.

Отже, існує три критерії: 1 – етнічна приналежність; 2 – мова, якою писав автор; 3 – держава, підданям якої був літератор. Та жоден із них не є універсальним.

Тому що:

– по-перше, національна приналежність особистості є переважно особистим вибором і особистою справою цієї особистості, й не може бути визначена бодай якось об'єктивно;

– по-друге, мова а) може бути обрана автором (письменники-білінгви Володимир Набоков, Мілан Кундера, Василь Биков, Чингіз Айтматов, Леонід Кисельов, Сергій Лазо); б) може не відповідати назві держави (англійська, іспанська, португальська в колишніх колоніях), інакше Ернест Гемінгвей був би англійським письменником, а Пауло Коельо – португальським;

– по-третє, а) держава може бути багатомовною, і б) держави може взагалі не бути або не існувати якийсь час;

– нарешті, по-четверте, можна махнути на це рукою й не брати до уваги цей елемент теорії та історії літератури. Але що робити із Шолом Алейхемом?

Соломон Рабинович був, безумовно, євреєм. Та читацької аудиторії мовою ідиш у цей час не існує. Як не існує (і не існувало) державної структури, у якій мова ідиш була б безумовно затребувана як культурний феномен.

І я мало не підніс Шолом Алейхема до рангу унікаму. Та вчасно схаменувся.

Чи був Квінт Гораций Флакк римлянином? Звичайно. Чи були в нього читачі латинською мовою? І навіть дуже. Чи існує тепер держава Рим? Звісно, ні. Чи існує читацька аудиторія, яка сприймає інформацію латиною? Крім лікарів – ні. Чи означає це, що Гораций – поза традицією? Та Боже борони. Таких гораційів давньоримського, давньогрецького, давньоєгипетського, шумерського і прочая, і прочая – греблю гати. Не всім пощастило з гучними імперіями, не всі потрапили до європоцентричного ареопагу культури: там, наприклад, ніколи не було в'єтнамських чи перуанських літераторів, та й японські з китайськими з великими труднощами пробиваються до друкарського верстата. Це один варіант, не дуже стравний щодо того, що культура ідиш ще не вкрилася бронзою століть.

Ще одна версія: Шолом Алейхем – російський письменник. Тому що, по-перше, уродженець Російської імперії, а по-друге, тепер для українського читача він є зарубіжним саме тому, що російський. Ну не американський же. І тоді у змаганні на найбільш популярного автора в українській програмі із зарубіжної літератури російська література впевнено виходить на перше місце. Завдяки Шолом Алейхему, звісно.

Але це за умови, що російські літературознавці погодяться визнати літературу ідиш фрагментом великої російської літератури. А схильність до цього в деяких колах російської інтелігенції помітна. От, наприклад, яке визначення російській літературі дає сайт «Основи духовної культури»: «Русская литература – это прежде всего литература русского народа и людей другой нации, воспитанных в традициях русской культуры и веры и живущих интересами и чаяниями русского народа и творящих во славу его» (Русская литература). Звісно, такий підхід далеко не загальноприйнятій. Хоча він значною мірою виправдав би підзаголовок мого матеріалу.

І, нарешті, остання версія. Свого часу у Львівському університеті студентам-філологам читався курс «Література народів СРСР», до якого увійшли всі ті грузини, вірмени і решта киргизів, що не потрапили внаслідок усталеної традиції до курсу зарубіжної літератури. Для єврея Шолом Алейхема, який жив в Україні, писав тільки про Україну, нехай мовою ідиш, – «Література народів України» була б найбільш виправданою нішею. Де він був би в компанії Шмоеля Агнона, Бруно Шульца, Тимоша Падури, Бориса Чичибабіна, Григорія Глазова, Ангеліни Буличової, Ернста Поршнягіна, Василя Глотова, Андрія Куркова та багатьох інших.

Але це взагалі нова галузь в історії сучасної літератури. Що із цього вийде – важко сказати. Принаймні мої намагання запровадити фрагменти цього проєкту до шкільної програми наразилися на глухий опір Міністерства освіти і науки.

Список використаних джерел:

1. Бельгійська література. *Вікіпедія*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Бельгійська_література (дата звернення: 13.08.2020).
2. Готов А.Л. Круг чтения: век двадцатый. Библиографический справочник по истории русской литературы XX века послереволюционного периода : научно-методическое пособие. Тернополь : Навчальна книга Богдан, 2011. 160 с.

3. Литература Швейцарии. Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Литература_Швейцарии (дата звернення: 13.08.2020).
4. Освітні програми. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 13.08.2020).
5. Русская литература. Основы духовной культуры. URL: https://rus-spirit-culture-enc.slovaronline.com/1839-русская_литература (дата звернення: 13.08.2020).

References:

1. Belgiiskaia literature // Vikipediia. [Belgian literature // Wikipedia] Rezhim dostupa: https://ru.wikipedia.org/wiki/Бельгийская_литература.
2. Glotov A. Krug chteniia: vek dvadcatyi. Bibliograficheskii spravochnik po istorii russkoi literatury XX veka poslerevoliucionnogo perioda. Nauchno-metodicheskoe posobie. [Reading circle: twentieth century. Bibliographic reference book on the history of Russian literature of the twentieth century of the post-revolutionary period. Scientific and methodological manual]. Ternopol: "Navchalna knyha Bohdan", 2011. 160 s.
3. Literatura Shveitsarii // Vikipediia. [Swiss Literature // Wikipedia] Rezhim dostupa: https://ru.wikipedia.org/wiki/Литература_Швейцарии.
4. Osvitni prohramy // Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. [Educational programs //Ministry of Education and Science of Ukraine]. Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.
5. Russkaia literature // Osnovy dukhovnoi kultury. [Russian Literature/Basics of Spiritual Culture]. Rezhim dostupa: https://rus-spirit-culture-enc.slovaronline.com/1839-русская_литература.